УДК 37.013.78

TA’LIM MUASSASASI RAHBARLARINING BOSHQARUV FAOLIYATINI OLIB BORISHDA KASBIY KOMPETNETLIGINI RIVOJLANTIRISH

Xalmonov Umid Ochilovich, T. N. Qori Niyoziy nomidagi O‘zbekiston Pedagogika fanlari ilmiy-tadqiqot instituti Qoraqalpog‘iston filiali mustaqil izlunuvchisi,
e-mail: umidxalmonov@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada yangi O‘zbekiston sharoitida ta’lim samaradorligiga erishishning dolzarb masalalari to‘g‘risida fikr yuritilgan. Xususan, o‘qituvchilar faoliyati hamda ta’lim muassasasi rahbarlarining boshqaruv tizimiga qo‘yilgan zamonaviy innovatsion talablar to‘g‘risida tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: o‘qituvchi, kompetentlik, innovatsiya, rahbar kompetentligi, metodist, strategik, yangilanish, professionallashuv.

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ РУКОВОДИТЕЛЕЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ ПРИ ОСУЩЕСТВЛЕНИИ УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. В статье рассматриваются актуальные вопросы достижения эффективности образования в условиях нового Узбекистана. В частности, даны рекомендации о современных инновационных требованиях, предъявляемых к системе управления педагогами и руководителями образовательных учреждений.

Ключевые слова: педагог, компетентность, инновация, лидерская компетентность, методическая, стратегическая, обновление, профессионализация.

DEVELOPMENT OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF EDUCATIONAL INSTITUTION LEADERS IN CARRYING OUT MANAGEMENT ACTIVITIES

Abstract. The article discusses the current issues of achieving educational efficiency in the conditions of new Uzbekistan. In particular, recommendations have been made about the modern innovative demands placed on the management system of teachers and heads of educational institutions.

Keywords: teacher, competence, innovation, leadership competence, methodical, strategic, renewal, professionalization.

Kirish. Yangi O‘zbekiston va uning mustahkam poydevori ta’lim muassasalarida yaratilishini Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev “Yangi O‘zbekistonning ostonasi maktabdan boshlanishi”ga urg‘u berdi.

Bugungi shiddat bilan o‘zgarib borayotgan dunyoda raqobatbardosh ta’lim tizimini shakllantirishning eng muhim omillaridan biri zamonaviy ta’lim muhitini yaratish hisoblanadi. Zero, bunday ta’lim muhitining yaratilishi, istiqbolda yuqori intellektual salohiyatli kadrlar salmog‘ini o‘sishi, maktab o‘qituvchilarining kasbiy kompetenligi va dars sifatini yaxshilanishi hamda maktab rahbarlarining boshqaruv faoliyati samaradorligining ortishiga xizmat qiladi. Bunday zamonaviy ta’lim tizimini shakllantirish va unga yangi texnologiyalarni tatbiq etish boshqaruvning zamonaviy usullarini amalda qo‘llay oladigan rahbarlarga bog‘liq.

Dunyo miqyosida ta’lim barqaror taraqqiyotni ta’minlovchi asosiy omil sifatida e’tirof etilib, YuNESKO tomonidan 2030-yilgacha belgilangan xalqaro ta’lim kontseptsiyasida “butun hayot davomida sifatli ta’lim olishga imkoniyat yaratish” asosiy vazifa sifatida belgilangan [1].

Mamlakat taraqqiyotining zamonaviy bosqichida amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar ilm-fan va innovatsiya sohasida davlat boshqaruvi mexanizmlarini takomillashtirish, ilmiy faoliyatga oid davlat dasturlarini shakllantirishda shaffoflikni oshirish hamda iqtisodiyot tarmoqlari va hududlarda ilm-fan yutuqlari va innovatsion texnologiyalarni joriy etish ishlarini jadallashtirish lozimligini ko‘rsatmoqda.

- Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Literature review). Binobarin, 2020-yil 23-sentyabrda qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentyabrdagi “Xalq ta’limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3931-son qarori, 2018-yil 5-sentyabrdagi “Xalq ta’limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-5538-son farmoni, 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son farmoni bilan tasdiqlangan “Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Kontseptsiyasi”, 2020-yil 6-noyabrdagi “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6108-son farmoni, 2021-yil 25-yanvardagi “Xalq ta’limi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo‘llab quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4963-son qarori va boshqa me’yoriy-huquqiy hujjatlarda keltirilgan muhim vazifalar o‘qituvchi-pedagoglarni kasbiy rivojlantirishda, rahbarlarning innovatsion boshqaruv faoliyatini tashkiliy-metodologik asoslar orqali tadqiq qilishning dolzarbligini belgilab beradi.

- Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Ma’lumki, boshqaruv faoliyati sub’ektlar tomonidan lavozimi yo‘nalishidagi funktsiyalarini bajarishlari jarayonida amalga oshiriladi.

Bugungi kunda maktab direktorlariinng boshqaruv funktsiyalarini integrativ sifatlarini tavsiflovchi xususiyatlar: maktab boshqaruvini ichki va tashqi o‘zgarishlarga moslashtirish, rahbarlik uslublaridan korporativ foydalanish, pedagogik menejment printsinlarini o‘zlashtirish va qo‘llash, boshqaruvda maktab

faoliyatini rivojlantirish va takomillashtirishga yo‘naltirish asosida belgilashni ko‘rsatadi [2].

Boshqaruv jarayonini maqsadga muvofiq ravishda amalga oshirish uchun rahbar idora qilishning qaysi bo‘g‘inida bo‘lishidan qat’it nazar muayyan qobiliyatlarga ega bo‘lishi kerak. Rahbar o‘zining shaxsiy fazilatlari, mustahkam xarakteri, kuchli irodasi, barqaror xissiyoti barcha narsalarga va jabhalarga nisbatan maxsus qobiliyatlari bilan muayyan muassasani boshqara oladi. Fan va texnikaning rivoji, insonlarda onglilik darajasining yuksak ko‘rsatgichi, ijtimoiy tajribalarning ta’sirchan kuchi, kishilarning muayyan bilimlarga ega ekanligi rahbarning komil inson kamoloti pog‘onasiga ko‘tarilishini taqozo etadi.

Faoliyat maksadi ob’ektiv bo‘lib, o‘z o‘rnida shaxs tomonidan belgilanadi va u faoliyatning asosiy komponenti hisoblanadi. Shuningdek, faoliyat sub’ektni ma’lum bir harakatga keltiruvchi sabablarni aniqlaydi va unda aniq bir shaxsning faoliyati va maqsad ifodalanadi.

Ta’lim muassasalari rahbarlari funktsional vazifalarini amalga oshirish jarayoni ta’lim muassasasida o‘qituvchilarning barcha faoliyatlariga tegishli bo‘lgan jarayon bo‘lib, ko‘zlangan natijalarga erishishda o‘qituvchilar kasbiy kompetentliligini rivojlantirish jarayonlarini loyixalashtirish, rejalashtirish, tashkil etish, nazorat qilish, tahlil qilish va baholash, mazkur jarayon ishtirokchilariga ta’sir ko‘rsatish orqali ularning faoliyatini muvofiqlashtirishni nazarda tutadi.

Rahbarning kompetentligi – bilimdonlik, kasbiga moslik, malakalilik, tajribalilik, mas’uliyatlilikni rahbarlik faoliyatiga singdirib borish. O‘z sohasini, ishining ustasi bo‘lish, sohasining sirlarini har tomonlama chuqur bilish demakdir. Rahbar kompetentsiyasining shakllanishi besh bosqichdan iborat.

Rahbar kompetentsiyasining shakllanishi bosqichlari:

- Qobiliyatni aniqlash;
- tarbiyalash va shakllantirish;
- chiniqtirish (kichik hajmdagi topshiriqlar berish);
- ishonch (mustaqil rahbarlik lavozimiga tayinlanish);
- rahbarlik cho‘qqisi.

Ta’lim muassasasi rahbarlarining asosiy funktsiyasi ta’lim muassasasi oldiga qo‘yilgan maksadlarga erishishda muassasaning hayotiy faoliyatini ta’minlash bo‘yicha boshqaruv yo‘nalishidagi masalalarning ijobiy echimini topish, hal etish hisoblanadi.

Har bir umumiy o‘rta ta’lim muassasasining rahbari, har bir o‘qituvchi yangi o‘quv dasturi va ayniqsa, ta’lim standarta asosida ishlayotganligini, o‘z fani bo‘yicha o‘quvchilarga bergan bilim va ko‘nikmalarni endilikda davlat ta’lim standartlari asosida belgilanishini anglashlari, bu jarayon har bir o‘qituvchi faoliyatiga katta mas’uliyat, javobgarlik yuklanishini unutmasliklari kerak [3].

Ta’lim muassasasi rahbarining kompetentligi bir qator komponentlarni o‘z ichiga oladi. Ularni quyidagilardan iboratdir:

Bilimlilik, tashkilotchilik, izlanuvchanlik, adolatlilik, kommunikativlilik, yuksak ma’naviyatlilik, nazoratni o‘z vaqtida o‘rnatish, o‘z hissiyotlarini jilovlay olish, pedagogik deontologiya (kasbiy odob-axloq), mehnatni ilmiy asosda tashkil etish

istiqbolli, innovatsion fikrlash androgogik ma’lumot, pedagogik mahoratlilik, fidoyilik, rahbarlik, jarayonlarni loyihalashtirish, ijodkorlik, pedagogik, texnologiyadan xabardorlik, pedagogik kvalimetriyani bilish g‘oyaviy siyosiy etuklik talabchanlik dunyoqarashning kengligi o‘ziga ishonch uyg‘ota olish tashabbuskorlik, kreativlik, yuqori imidj, aktyorlik, notiqlik mahorati, innovatsion boshqaruvchanlik, qaror qabul qilish, qonun doirasida ishlash, mantiqiy fikrlash, jamoani ergashtira olish, sabr-taqotlilik, vatanparvarlik, printsipiallik, etakchilik qobiliyati, sadoqatlilik, kasbiy reflektsiya, mehnatga ijodiy munosabat, g‘oyalilik, bir so‘zlilik, yangiliklarni tez qabul qilish, natijani oldindan ko‘rish, mas’uliyatlilik, qattiyatlilik.

- Tahlil va natijalar (Analysis and results). Boshqaruv faoliyati oldindan belgilangan xatti-harakatlar majmuasi, shuningdek, boshqaruv jarayoni bosqichlari sifatida ta’lim muassasasi rahbarining maqsadga yo‘naltirilgan funktsiyalarining strukturasi boshqaruv predmetlari orkali belgilanadi. Demak, boshqaruv o‘ziga xos hususiyatlarga ega bo‘lib, ular maqsadga erishishda harakatlar izchilligi bilan belgilanadi. Bu jihatlar o‘z-o‘zidan maqsadga ko‘ra aniqlanmaydi, balki maqsadga erishishdagi shart-sharoitlar orqali belgilanadi.

Boshqaruv yo‘nalishida zaruriy tushuncha va ko‘nikmalarni ta’lim muassasalari rahbarlari, pedagogik xodimlarda shakllantirish dolzarb vazifalardan biri ekanligi ta’lim muassasalarida ta’lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilarining faoliyatlarini takomillashtirish va o‘quv jarayonining natijaviyligi hisoblangan boshqaruv samaradorligini ta’minlashning eng asosiy shartlaridan biri hisoblangan hamkorlikdagi boshqaruv faoliyatini ilmiy asosda tashkil etish zaruriyatini belgilaydi.

XX asrning 60-80 yillarida tizimli yondashuvning negizini tashkiliy xatti-harakatlar tashkil etgan. Xar qanday tashkilotning boshqarish ob’ekta va sub’ektini ayrim xodim va xodimlar guruhi tashkil etadi. Ularning harakatlari bir tomondan tashkilotning ichki va tashqi muhitiga, unga ta’sir etuvchi omillarga bog‘liq bo‘lsa, ikkinchi tomondan tashkilotning muvaffaqiyati ana shu ijtimoiy guruhring xatti-harakatiga bog‘liq bhladi.

Demak, tashkilotlarni boshqarishda faqat iqtisodiy omillarni nazarda tutib faoliyat olib borish bir tomonlama yondashishga olib kelgan.

Ya’ni, ijtimoiy omillarni hisobga olmaslik bir butunlik printsipini buzilishiga sabab bo‘lgan. Shuning uchun ma’muriy boshqaruvda tashkiliy xatti-harakatlarni inobatga olish unga bir butun tizim sifatida qarashga olib kelgan. Ma’muriy boshkaruvda tizimli yondashuv birinchi bo‘lib AQShda shakllangan, so‘ngra Evropa davlatlariga tarqalgan. Ushbu yo‘nalishni tadqiq etgan olimlar qatoriga T. Levitt, Ch. Barnard, G. Saymon, F. Selznik, J.Koll, L.Bertalanfi va boshqalarni kiritish mumkin [4].

Ta’lim samaradorligining ta’minlanmaslik sabablaridan asosiysi – maktab rahbarlarining ta’lim muassasasini boshqarish malakasining etarli emasligi oqibatidadir. Bu bora hududiy ta’lim boshqaruv organlarining ishlari talablar darajasida tashkil etilmagan. Maktab o‘qituvchilariga metodik yordam berish maqsadida qabul qilingan metodistlar o‘z vazifa va yuklamalarini to‘la-to‘kis amalga oshirmayaptilar. Nomiga metodistu aslida esa mutlaqo boshqa topshiriqlarni bajarish bilan ovora.

Qolaversa, maktab rahbarlarining ta’lim-tarbiya samaradorligini ta’minlash yuzasidan qat’iy nazoratlari, ta’lim muassasasini zamonaviy boshqarishga qo‘yilgan talablar asosida faoliyat olib borishlari zarurligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishlar va ta’lim sohasidagi islohotlar jarayonida amalga oshirilayotgan yangiliklarga maktab faolyatini muvofiqlashtirib borishda ta’lim muassasasi rahbarlari joriy rejalar bilan cheklanib qolmay, o‘z muassasalari kelajagi va rivojlanishiga ta’sir qiluvchi omillarni hisobga olgan holda “strategik” uzoq (besh, o‘n va undan ko‘proq) muddatlarga mo‘ljallangan istiqbol rejalarni tuzish hamda ular asosida faoliyat olib borishlari zarur.

Amaliyotda “yangilik”, “yangilanish”, “yangilik kiritish” tushunchalari ko‘pincha tenglashtiriladi, lekin ularning o‘rtasida ba’zi bir farqlar mavjud. Yangilik – yangi tartib, yangi uslub, yangi metod, yangi ixtirolar bo‘lishi mumkin. O‘qituvchilarning kasbiy kompetentligi asosan innovatsion jarayonlarda rivojlanadi. Ta’lim muassasalarida o‘qituvchilar kasbiy kompetentligini rivojlantirish yo‘nalishlarida tashkil etiladigan innovatsion jarayonlarning samarali boshqarish, mazkur jarayonga o‘qituvchilarning qiziqishlarini rivojlantirish hamda ko‘zlangan natijalarga erishishda innovatsion jarayonlarni oldindan loyihalashtirish va bunga innovatsiyalarning o‘ziga xos xususiyatlarini inobatga olish zarur bo‘ladi.

Pedagogik mahorat kasbiy faoliyatdagi individuallikning yorqin ko‘rinishi sifatida tushuniladi [5].

Bugun jamiyat uzluksiz ta’lim muassasalari pedagog-o‘qituvchilari oldida yuksak kechiktirib bo‘lmaydigan talablarni qo‘ymoqda. Ana shunday talablarga javob bera oladigan kadrlarga sharoitlar yaratish va ularni qo‘llab-quvvatlashni joriy etish lozim.

O‘qituvchilarni muammoga doir masala yuzasidan qisqa muddatlarda qayta tayyorlashni tashkil etish va rahbarlar tomonidan tizimli va uzluksiz nazorat o‘rnatish, talab qilish, zamonga mos ravishda yangilikni o‘zlashtirishni istamayotgan o‘qituvchilardan xalos bo‘lish vaqti etdi, deb o‘ylaymiz. Ta’lim muassasalari rahbarlarining pedagogik jamoani innovatsion talabalar asosida boshqara olish qobiliyatlarini aniqlash va bu sohadagi tashkiliypedagogik qarorlar qabul qilishni orqaga surmaslik muhimdir.

Jahonda ta’lim, jumladan, maktab rahbarlari boshqaruv faoliyati yo‘nalishlari, ularning kasbiy kompetentliligini shakllantirish va rivojlantirish jarayonlarini takomillashtirish yuzasidan amalga oshirilayotgan ilmiy izlanishlarda maktab faoliyati boshqaruvining natijasi qay darajada samarador ekanligiga alohida urg‘u berilgan holda, asosiy e’tibor rahbarlarning boshqaruv faoliyati sifat va samaradorligini oshirishga qaratilmoqda. Ta’lim tashkilotini ilmiy-metodik boshqarish asoslari, faoliyatni ob’ektiv baholash, tashkilot reglamenti va uning ichki tartib-qoidalariga vazifalar taqsimotini muvofiqlashtirish, tashkilot rahbarlarining kasbiy kompetentliligini uzluksiz rivojlantirib borish jarayonlarini innovatsion tuzilishga ega bo‘lgan murakkab pedagogik tizim sifatida loyihalashtirish va uning mazmunini takomillashtirish hamda boshqaruv faoliyati samaradorligini oshirish jarayonlariga strategik va tizimli yondashuv texnologiyalarini tatbiq etish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

- Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Bugungi kundagi tadqiqotlar eng dolzarb ilmiy-amaliy muammolarni hal etishga yo‘naltirilgan bo‘lib, ushbu izlanishlar zamonaviy rahbar kadrlarni shakllantirish orqali boshqaruv sohasini mukammallashtirishga qaratilgandir.

Jamiyatdagi kasblar va mehnat turlari ixtisoslashib borgan sari bugungi kun mutaxassislariga qo‘yilayotgan talablar ham o‘sib borayotgan bir paytda, zamonaviy rahbar professionallashuvining alohida mavzuga aylanishi tabiiy.

Zamonaviy rahbarning kompetentsiyalarni shakllantirish nafaqat an’analar bilan, balki yangi ta’lim texnologiyalarini joriy etish bilan birga, yangi faoliyatni samarali amalga oshirishni emas, balki uni loyihalashtirishni ta’minlaydigan innovatsion shakllar, usul va vositalardan foydalangan holda amalga oshirilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar Strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-son Farmoni. – O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017 y., 6-son, 70-modda

2. Djo‘raev R. X., Turgunov S. T. “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarini boshqarishda menejmentning asosiy tushunchalari”. - Toshkent: “Fan”, 2006. 29-32-bet.

3. Yo‘ldoshev J. F. “Ta’lim yangilanish yo‘lida”. - Toshkent: “O‘qituvchi”, 2000. 41-bet

4. To‘xtaboev A. “Ma’muriy menejment”. - Toshkent: ”Moliya”, 2003. 13-bet.

5. Azizxodjaeva N. N. “Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat”. O‘quv qo‘llanma. – T.: TDPU, 2003. – 139-b.

6. Slastenin. V. A. Pedagogika professionalnogo obrazovaniya. M.: “Prosvesheniya”, 2004.